

GERGELY PÁL

AZ AKADÉMIA SZEREPE
A NEMZETI SZÍNHÁZ LÉTREHOZÁSÁBAN

BUDAPEST, 1963

GERGELY PÁL

AZ AKADÉMIA SZEREPE
A NEMZETI SZÍNHÁZ LÉTREHOZÁSÁBAN

BUDAPEST, 1963

GERGELY Pál

Az Akadémia szerepe a Nemzeti Színház
létrehozásában. The role of the Hungarian
Academy in establishing the National Theatre
of Pest.

Bp. 1963. 9 p. 24 cm.

[Klny.: Magyar Tudomány 1963. 9. sz.]

[A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának

Közleményei. — Publicationes Bibliothecae

Academiae Scientiarum Hungaricae. 37.]

Angol kiv. is.

ETO 061.12 (439) „183” : 792 (439.151)

Különlenyomat a Magyar Tudomány 1963. évi 9. számából.

Az Akadémia szerepe a Nemzeti Színház létrehozásában

Az Akadémiának már Bessenyei és Révai-féle Planumaiban (1781 és 1790) szerepelt a magyar színház terve, „a magyar nyelv kimívelése érdekében”, a Tudós Társaság iránymutatása mellett, s felmerült olyan célkitűzés is, hogy a színházat ez lássa el új darabokkal. Az Akadémia alapítását törvénybe iktató 1827. évi XI. törvénycikk is elsőrendű feladatként nyelvünk művelését jelöli meg. A reformkorban az Akadémia alapítója, Széchenyi István „izgatta” a magyar közvéleményt a pesti nemzeti színház érdekében.¹

A budai, kassai, miskolci, kolozsvári, győri és balatonfüredi színpadon már működtek színészeink, amikor Pesten még nem volt hajlékuk.

A budai Várszínházban már a XVIII. sz. végén, Kelemen László társulata szólalt meg először magyarul, majd pár évig játszottak a pesti ún. Rondellában is, a Régi-posta utca sarkán.

A pesti német színház csak ritkán adott helyet a magyar színészeknek; így 1827—28 szigorú telén a kolozsváriak játszottak itt, s a pestiek lassanként rájöttek a színpadi magyar szó ízére, hiszen még operát is hallhattak magyarul, először a Sevillai borbélyt.

Az Akadémia már működésének kezdetén foglalkozott színi ügyekkel, s Berzeviczy Vincét is azért választotta tagjának 1831-ben, mert mint a kassai színház igazgatója, a megyei közgyűléssel olyan értelmű felkérést íratott a M. Tudós Társasághoz, hogy a magyar színészetnek fő pártolója legyen. Ennek alapján ültek össze az első akadémikusok, hogy a május 2-i Kisgyűlésben emígy határozzanak: „Nehogy a' nemzeti játékszín mint *egyik segéde a' hazai nyelv kimíveltetésének*, jó darabokban szükségét szenvedjen: ezen czél elérésére a' kis gyűlés a' következendő határozásokat teszi: 1. Szóltassanak fel a Társaság minden rendbeli tagjai, hogy ha netalántán eredeti drámákat vagy jeles drámák fordításait készen bírnanak, közölnék azokat a' társasággal, hogy ez a' javallást érdemlőket az igazg. Tanácsnak az író megjutalmazása s a' munka kinyomtatása végett ajánlja. 2. Egy választottságra bízatik kijelelése a' *külföldi iktatásának* azon játékszíni darabjainak, melyek mind jeles drámái alkotásoknál, mind a' characterek szerencsés festésénél fogva a' fordítást megérdemlik.”² — E választmány tagjaivá az elnöklő Teleki József kinevezte Fáy András t. tagot, Döbrentei Gábor, Kazinczy Ferenc, Vörösmarty Mihály, Szemere Pál és Toldy (akkor még Schedel) Ferenc r. tagokat, kérve a kívánt javaslat két hét alatti benyújtását.

A bizottság lelke Toldy volt. Nemrég előkerült fogalmazványa szerint a kitűzött időre *hetvenhét színdarab* címében állapodtak meg. „Énekesjátékokra nézve a' Választottság az írókra bízva azokat választani, melyeknek musikai compositióji leginkább kedveltetnek, . . . s a' textusnak a' muzsikával a' legnagyobb rhythmusi öszveállítását gondolja szem előtt tartandónak.”

Pest megye közgyűlése is kinevezi „állandó színjátéki bizottságát”, Döbrentei és Fáy megyei követek indítványára, s tagjául meghívják Széchenyit is — aki ugyan nem volt tagja Pest megye gyűlésének —, és egyúttal felkérték a pesti magyar színház tervének megírására. Széchenyi pár hét múlva leírta s kiadta művét,³ mert széles körű programjába jól illett egy fényes kivitelű színházépület, amely többi nagy alkotása sorában (Akadémia, Lánchíd, Kaszinó, Lóverseny, hajózás stb.) reprezentatív találkozó helye lehet a társadalom minden rétegének. Először még a Nádkó-féle tolken, a mai Királyi Pál és Szerb utca sarkán tervezte a színházat, mintegy 200 000 Ft-tal, de alighogy kis füzetek megjelent, annak érdekében kezdett agitálni baráti és megyei körökben, hogy a Duna-

¹ PUKÁNSZKY KÁDÁR JÓLÁN: *A Nemzeti Színház százéves története*. Bpest, 1938. két köt. (I. 7—9. l.)

² Eredeti jegyzőkönyve az Akadémia Könyvtárának Kézirattárában: *Kisgyűlési jegyzőkönyvek* I. k. 56. pont.

³ „*Magyar Játékszínről*”, 1832. Landerer-nyomda, 94 lap.

parton, a mai Zrínyi és Vigyázó utcák közti téren építésük föl, a megálmodott Lánchíd közelében. Az Ullmann-házzal szemközti telek és a Dunapart e részének vázlata Ifld József ceruzarajzában maradt fönn, Széchenyi egyéb iratai között.

Széchenyi naplóiban, levelezésében, jegyzeteiben igen sok nyomát találjuk színházi problémáinak. Kéziratait a család csak 1944 nyarán küldte föl az Akadémiára a cenki kastélyból, mely pár hónappal később teljesen leégett. A „Magyar Szín” feliratú 12 nagy ívlapnyi iratsomóból, melyet az Akadémia Kézirattára most rendez, sok ezernyi levél-fogalmazványával együtt, csak néhány gondolatforgácsot mutatunk most be, mint amelyeket vagy a színházi bizottságok valamely ülésén írt le, vagy készülő könyvéhez használt föl Széchenyi:

„Akar micsoda kis nemzet — eldarabolt, meghalt Nemzetnek van Szh. [= színháza] — Magyarának nincs. Holland, lengyel, olasz: Agoniáskodik. Kiki átlátja, mennyire van szükség rá... Aber was thaten sie, um das Ziel erreichen? — Ich gebe lieber 1000 flt als Capital, *dass es bleibt*, als 10 flt zum elfecsérelni, — wie gewöhnlich. — Sonderbarer Phenomen, Kapital wird immer kleiner in Hungarn! — Il croyent infailibles. — I atyl (!) quelque chose de plus ridicule — que ces susceptibilités dans des personnages aussi graves? — Theater wie sehr nützen? Ostoba Tábla Biró setzte den Kisfaludy in Gefahr... Jetzt wird jeder gewogen nach seinem Inneren Werth, durch die allmächtige Opinion publique.

Wir wissen es, dass unser Stern zerplatzt etc. und doch arbeiten wir an Verschönerung! Cuvier: Le beau ne se perd jamais.”

Széchenyi levelezésének az Akadémia által (Majláth Béla jegyzeteivel) még 1891–93-ban kiadott 3 kötetében közel száz helyen van utalás baráti vagy hivatalos levelei közt a színházra: legbizalmasabban titkárának, Tasner Antalnak és barátai közül Wesselényinek, Fáynak, Döbrentének, Ráday Gedeonnak írt terveiről (I. köt. 146, 191, 210, 490, 525, 539. l.), de a náddal és kaszinói társaival és sok mással is gyakran vált levelet a magyar színpad ügyében (I. köt. 533, II. 47, 49, 140, 190, 199. l.).

Valamennyi közt legérdekesebb a titkárának 1836-ban írt soraiból (II. köt. 201–202.): „... színháztervem eldült, — csaknem sirtam”. Ugyanez a levél az „eből álló” Lánchídról is szól, a mágnások gáncsai miatt. Károlyi György körlevelére 1858 dec.-ben Döblingből válaszol, egész élete munkatervei, alkotásai felsorolásával és sok színházi gondjáról, s 500 forintot küld a színház megsegítésére. (III. köt. 666–671.)

Akadémiai üléseken ugyan szó a telekről, építetéről, de a Tudós Társaság maga részéről pályakérdéssel siettetni a tervek megvalósítását. 1833. nov. 9-én kezdődő nagygyűlése így határoz: „A nemzeti játékszín elősegítése dolgában összeült Küldöttség javaslatára kinevez egy Választottságot, mely figyelemmel kövesse a budai Színtársaság előadásait, hogy azok iránt figyelmeztethesse azt, mik a nyelvre nézve az adatni szokott darabokban javítást, változtatást kívánnak s e végre a T. Igazgatóság kéri, ezen választottság részére kiveendő Páholy tartására. Ezen kívül egy illy tartalmú pályakérdést tűz ki, melyre a r. tagok is felelhessenek: *Miképen lehetne a magyar játékszín Budapesten állandóan megalapítani?*”⁴ Az ülés folyamán megállapítják az évi költséget is, 500 forintban, fordítói és bírálati díjakra s egyúttal elrendelik, hogy a darabokból nemes Abaúj megyének színházába is küldjön az Akadémia másolati példányokat. A nov. 15-i nagygyűlésben már [Jegyzőkönyv: CXL] kinevezik az állandó *Játékszíni Küldöttség* tagjait: Fáy András t. tag, Döbrentey Gábor titoknak, Vörösmarty, Csató Pál, Desseffy Aurél, Jakab István és Tessedik Ferenc mellé kinevezetvén „a leginkább előadatni szokott muzsikai darabok tekintetéből” Rothkrepf [Mátray] Gábor lev. tag is. Abban is megállapodtak, hogyha a pályázatokban valamelyik bizottsági tag érdekelve volna, a megbeszélésre nem jön el. A színházépítési pályakérdésre 18 kézirát érkezett és a bírálók tüzetes átnézéssel megállapították, hogy — habár a színházépülettel még nincs is megoldva a magyar színjátszás kérdése, tehát darabokra is kellenek pályadíjak, — mégis a jelíges pályaművek közül a legjobbnak azért adják ki a 30 arany jutalmat, mert a kérdést ez világítja meg legtöbb oldalról és a színpad erkölcsi, művelődési és nemzeti hatásait elemzi; széleskörű műveltséggel fejtegeti a vándorszínészet lélektani részét, hátrányait, színészetünk egész múltját ismertetve.

Az 1834. júl. 29-i kisgyűlésben felbontott jelíges levélből Fáy András neve tűnt elő, akit az ülésre behívtak, majd Fáy az akadémikustársak nagy éljenése közben a jutalmat visszaadta azzal, hogy az építendő színházra fizesse ki az Akadémia. Másik két (aránylag legjobb) pályaművet is kinyomtatásra szántak: Kállay Ferenc és Jakab István akad. tagok tollából, mert „mindkettő józanul mond néhány hasznos észrevételt kívált a színművészégi iskola és opera tekintetében”. Kállay az építést és igazgatást Pest tanácsára

⁴ Akad. Kézirattár: Nagygyűlési jegyzőkönyvek, 1833. évi köt. LVI. pont.

bízná, merthaz országos jellegű lenne, akkor a vidék nehezebben adakoznék... A kisgyűlési felszólalók közt Schedel adott be ellenvéleményt az I. díjas munkával szemben és (Fáy eredeti kéziratát nem ismerve) feltehető, hogy a kinyomatott szövegen már az ő baráti kezének is volt nyoma.⁵

A Játékszíni Bizottság egyébként elég sűrűn ülésezett: először 1833. nov. 27-én, tehát kinevezése után pár nappal. Jegyzője Jakab István lett, ő állította össze a bírálendő darabok jegyzékét, s egy év múltán, a 13 ülésről, összefoglaló jelentést terjesztett az 1834. nov.-i nagygyűlés elé. Üléseiken nemcsak egyes művek tartalmi hűségével foglalkoztak, hanem — jegyzőkönyvünk szerint — „... idegenszerűségek s magyartalanságok kiküszöbölésén kívül az is kötelességük, hogy erkölcsiséget s mivelte érzést botránkoztató kétértelműségek — amennyire fordításoknál az eredetiség csonkítása nélkül megeshetik — éppúgy, mint aljas és jobb ízléssel ellenkező kifejezések, elmellőztessenek és... a nemzeti nyelv csinosbulását sikeresen előmozdítsák”.⁶ A dec. 23-i ülés fontos határozatot hozott: „Azon tekintetből, hogy részt a nemzeti színjátszók nagyobb iparra s törekvésre serkentessenek, — részint, hogy színművészi állapotunkat némileg a *külfölddel is megismertessük*, a jelesb hazai színészekről a bécsi Theater-Kunst- und Literatur Zeitungban évnegyedenként jelentés fog tétetni.” — Határoznak a *bíráúi díjak* skálájáról is (terjedelm és olvasási nehézség arányában 3—5, illetve 8 forint darabonként!), továbbá szigorúan kéri a színház igazgatóságát, hogy a rossznak minősített műveket elő ne adják. Kötelezik a színészeket legalább 3 próbára, s az akadémiai bizottság tagjait a legutolsó próbán való megjelenésre. Érdekes a Jakab-féle összefoglalás a megbírált 77 színdarabról. Egyik ülésen Dessewffy és Tessedik bizottsági tagok lemondtak bíráúi díjukról, majd példájukat mások is követték. A bizottság elnevezése egyébként a jegyzőkönyvekben ezután váltakozó: hol Választottság, hol Biztosság, hol Választmány. Jakab vezette még az 1834. nov. — 1835. szept.-i üléseket is; mind a 15 ülés jegyzőkönyve megvan hiánytalanul a Kézirattárban.⁷

Időnként a *Jelenkor* hasábjain közzéttek döntéseiket, egyik ilyen hivatalos közlés Toldy fogalmazásában előkerült: Szigligetinek már 3 drámafordítását említi, mint sikerrültet: Dumas és Hugo-drámákból, és többek közt Nagy Ignác fordítását is: Victor Hugo „Tudor Mária”-ját.⁸

1835 őszétől 1836 aug. végéig 18 ülést tartottak, jegyzőjük Csató Pál volt, maga is műfordító és színi bizottsági tag. Ezek érdekossége egy átvételi elismervény, mint a decemberi ülés tárgya: a budai színház könyvtárosának: Laborfalvi Benke Józsefnek (Laborfalvy Róza apjának) és *Megyeri, Szerpétery színészeknek aláírásával*, részben az utóbbiak saját kezű szövegezésével, több színdarab átvételéről, kivéve egy művet, melyet a sajtócenzúra visszatartott: a „Neslei Vértorony” c. rémdráma fordításáról volt szó, nyilván politikai éle miatt.

1836 őszétől 1837 nyaráig 13 alkalommal ült össze a bizottság, jegyzőkönyveiket már Rothkrepf vezette.⁹ Ezek némelyikén valamennyi bizottsági tag aláírása látható, mint hitelesítőké. Korábbiakon nincsenek ily aláírások. Rothkrepf aztán múzeumi kinevezése miatt lemondván, utána a bizottság időközben kinevezett tagja: Szalay László, későbbi neves történész és akadémiai titoknok vezette a följegyzéseket és írta összesítő bizottsági jelentésüket, immár 1838 őszének nagygyűlésére.¹⁰ Rothkrepf Gábor írta a legelső hazai színházi és operabírálatokat az 1833-ban indult *Honművész*, valamint *Rajzolatok* hasábjain.

Míg a Szalay-vezette jegyzőkönyvekben 21 színmű-bírálatról olvashattunk (Vörösmarty elnöklétével tartott üléseiken), az 1838 őszétől 1839 novemberéig 21 alkalommal összeült bizottságban 18 darabot tárgyaltak meg, s az összesítést és egyes jegyzőkönyveket Gaál József lev. tag vezette.¹¹ Ezután tartott üléseikről csak jegyzőkönyv-töredékek vannak, Toldy fogalmazásában ésmár a kisgyűléseken isgyérül az érdeklődés, a tárgyakkal való foglalkozás száma. Különös, hogy ez a bizottság, melynek pedig a Várszínház két direktora is tagja: Fáy és Döbrentei, sohasem tér ki a színháztelek és építés ügyére! Széchenyi sem szólal föl egyetlen akadémiai ülésen sem ebben az ügyben.

A Játékszíni Bizottság iratesomója azonban sok értékes drámatörténeti adalékot tartalmaz. A bírálatok *kiadatlan iratesomóiból* most csak mutatóványokat közölhetünk. (Teljes kiadásuk most van tervben az Irodalomtörténeti Fontes-sorozatban.) *Fáy András*

⁵ Akadémiai kiadvány. (Trattner-Károlyi nyomda): „*Magyar Játékszíni feleletek*”, 1834., VI+106 lap (Döbrentei Gábor előszavával.)

⁶ Akad. Kézirattár: Ak. Levéltári iratok 187/1843. sz. iratesomó.

⁷ Uo. 96/1836. sz. iratesomó.

⁸ Uo. 9/1836. iratok.

⁹ Uo. 118/1837. sz. iratesomó.

¹⁰ Uo. 44/1838. sz. iratesomó.

¹¹ Uo. 131/1840. sz. iratesomó.

keltezetlen iratát Döbrentei titoknak 1834. nov. 1-én iktatta: „A vadászok. Erkölcsi rajzolat 5 felvonásban. Iffland munkája, magyarra tette T. Pajor Antal. — Ifflandnak ezen, alkalmasint legtöbb tökélyel bíró színdarabja, ügyes és gyakorlott stylisticájú fordítót kíván. Azonban e jelen fordítás a' középszerűséget is alig érvén el, nyilvános nyomait hordozza a' gyakorlatlanságnak, mely miatt stylje nem tiszta könnyű, öszve-
rölő. Ezenkívül orthographiája számos helyeken hibás. Alul írt azt nyomtatás alá nem ajánlhatja.”

Kölcsey Ferencé a másik bírálat, Csekéről 1837. jún. 23-ról keltezte:

„Vélemény az 1837-diki díjért pályázó 13 szomorújáték felett. Hét darab, úgymint: A csel áldozatja, Piroshalom, A művész álma, Az áruló gyűrű, Zeleukus, Kriván és Primavera — nem méltók, hogy felettök ítélet mondassék. — „Élet és ábránd” valamivel több, mint az említettek; de szövedék és characterek kicsiny tehetséget mutatnak. A fő személy (melly úgy tetszik, mintha Götthe Tassoja és Werthere után alkottatott volna), nem egyéb fonák érzékenységgel és következetlenségből szőtt valaminél; s halála, mely öngyilkosság következménye, nem csak hogy természetesen nem következik, de épen ok nélkül való. A „Perényiek” címűben két álom fordul elő, nyomorult surrogatuma a görög tragedia fatumának, müllneri modorban. A két fő character épen nem az, mivé azokat az író (saját jegyzete szerint) tenni akarta. Az egész középszerű.”

„Angelo” a Bulwer Rienziéből nem művészi kézzel összefércelt scenák. Elbeszélést drámává csinálni, nehéz dolog; de a pályázónak különösen hibául kell tulajdonítani, hogy a Bulwer románjában előforduló nagyszerű charactereket parányi világításban állította elő. Egyébiránt is az említett románban hasonlíthatatlanul több drámai van, mint a kézalatti tragoediában, mi annak száraz compendiuma. — A „Párviadal” nagy kiterjedésben gondolt historiai darab akart lenni, regényes világba által hozva; de az író munkájának érdekét kölesönözni nem tudott. Tragoediát pathos nélkül képzelni bajos; a pályázónak pedig épen az nincs hatalmában. E megjegyzés után nem szükséges a terv és kivétel hibáit egyenként felszámolni.

Pathos nem léte fő hibája a hátra levő két szomorú játéknak is. Kuthenben a fő személy semmiképen nem vonz magához. Az író még Lipolt és Karolda viszonyaiba sem tudott legkisebb melegséget is önteni. Ezen általános hidegség vagy ha jobban tetszik, langyosság éreztetni magát az utolsó magyar Khánban is, melynek szövedéke különben elég rendesen van gondolva. Röviden szollva, gyengébb és hidegebb drámák, mint ez idén, a pályán még alig fordultak meg; a mi is haladásunknak e részben nem nagy bizonyossága.”

Eötvös József bírálat 1837. szept. 2-án került iktatásra:

„Tekintetes Titoknak úr! Federici „Hazugság” c. vígjátéka, ha jól emlékszem, azok közül való, mellyeknek fordítását a T. Tudós Társaság már ezelőtt néhány évvel, írónknak ajánlotta, s így Galvácsy úr választása már előre helyesnek mondatott. A mi pedig magát a fordítást illeti, azt gondosnak és könnyenfolynak tapasztaltam; a hűség-ről sem feledkezett meg a szerző, s jobbízlés által engedte magát vezetettetni. Olly véleményben vagyok tehát, hogy a munkát nyomtatás alá adhatni.”

Míg az akadémiai *Játékszíni Választmány* ülésezett, s tagjai színműveket írtak vagy fordítottak és gondosan jegyzőkönyveket vezettek tárgyalásaikról, a fordítók működéséről, bírálták a benyújtott eredeti, illetőleg fordított színműveket — a magyar színház-épület dolgában Pest megye és főként ritka fürgeségű alispánja buzgólkodott —, ha nem is a díszesebb, nagyméretű, belvárosi építkezés érdekében.

Pest megye alispánja: Földváry Gábor, aki gyakran segélyezte a Várszínház magyar színészeit, sokkal sürgetőbbnek tartotta a színház megépítését, mint Széchenyi. Ha egyszerűbb formában is, de mentől előbb, hogy a pestieknek is legyen állandó színházuk. A tekintetes Vármegye önérzete is vezérelte abban, hogy lehetőleg önmaguk, a megyeiek építsék meg. Nagy szívességet tett a megye a nagybirtokos Grassalkovich hercegnek, külföldi hitelezői elől elvonva birtokait, s ezért hálából a herceg a megyének adományozta 900 öles telkét, a Hatvani kapun túli országúton levő nagyobb faraktárából kihalásítva [a mai Rákóczi út és Múzeum körút sarkán], hogy azon építsék meg a színházat.

Az alispán az 1834. július 4-i megyei közgyűlésen jelentette be az adományt,¹² és határozatilag kimondatta a megyével, hogy a színházat oda akarják emelni. Széchenyi óvatossabb volt, nem akarta a díszes építkezést elsietni, viszont az alispán ezt „hosszú porázra eresztésnek” nevezte és gúnyolódott Széchenyi terve felett. Széchenyi sem maradt adósa: szemétdombnak mondja a megye telkét a poros országútnál, akár casinói társaságában, akár baráti levelezésében kerül szóba a színi építkezés. Jellemző a vármegye urainak bátorságára, hogy a főváros falain kívül álló telken nem érezvén a pesti Szépitő

¹² Pestmegye Levéltára: A megyei közgyűlés eredeti jegyzőkönyvei: 2062/1834. *Grassalkovich* herceg adomány-levélét az Orsz. Levéltár őrzi. Fényképét ld. P. Kádár Jolán id. művében: II. k. 98. l.

Bizottság hatalmát, semmibe sem vették e bizottság és elnöke: József nádor ugyanekkor adományozott Duna-parti telkének és Széchenyi tervének ügyét és a maguk erejéből és a megye tekintélyére alapozott országos gyűjtésből hozzáláttak az építéshez. — Földváry alispán sietségének eredménye, hogy a Nemzeti Színházat az 1835 őszén történt első kapavágások után (Zitterbarth Mátyás tervei szerint) hamarosan felépítették.

A „Pesti Magyar Színház” falainak emelkedése annyira lelkesítette a főváros minden rendű-rangú polgárait, hogy a magnások pénzein kívül a legegyszerűbb kisemberek, lakatosok és szabók, asztalosok és szerelők egymással vetélkedve ajánlották föl több heti ingyenmunkájukat. Az ideiglenesnek mondott megnyitóra, 1837. aug. 22-re Vörösmarty írta a prológot: *Árpád ébredése* c. egyfelvonásosát, majd a németből fordított „Belizár” című drámát adták elő, ebben a még „ideiglenesen” berendezett színházban, gyertyafényes színpadon —, de olyan színészek, mint Déryné, Kántorné, Egressy, Lendvay, Megyery, Szentpétery, Udvarhelyi, Bartha, Szerdahelyi voltak az első pesti magyar színpad úttörői! Ezután hónapokig nem játszottak a további építkezés, berendezés miatt és csak 1838 tavaszán, a rettenetes árvíz után nyithatták meg ünnepélyesen, a nádor születésnapján.¹³

1838 januárjától szerződtek „első karmesternek” Erkel Ferencet, havi száz forintért, a megyei választmányban pedig Vörösmarty szólal fel a színház további istápolásáért, külön is kiemelve, hogy a fiatal, újabb drámaírók serkentése céljából a Vármegyének is illően honorálnia kellene a műveket. [Az akadémiai jutalmakra évente egyszer került sor.]¹⁴ — A megyegyűlés Bajza Józsefet kéri, mint a színház első igazgatóját, hogy a tárgyban hirdetményt írjon a lapokba, mégpedig olyan szerzői díjban állapodván meg, hogy eredeti színdarabért (vagy operáért) a szerző az első előadás jövedelmének 1/5 részét kapja, s a 2. és 3. előadás után 2/5 részt. Fordításokért félelnyi pénz jár, az operai szövegek pedig külön egység tárgyai. — Íme, 1838-ban találjuk első hazai nyomát az *írói honorárium* hatósági szabályozásának!

Az 1840-es évek színi kritikáit Vörösmarty, Bajza, Toldy, Mátray és Vajda Péter írták, mind akadémikusok, érthető tehát, hogy a szellemi irányítás továbbra is a Tudós Társaság kezében volt. Új pályakérdéseket is tűznek ki. *Játékszíni Bizottságuk* sűrűn foglalkozik a fordításokkal. Kisfaludy és Katona darabjai után már más magyarok is színpadhoz jutnak. Gaal József vagy Csató Pál, Tóth Lőrinc, Jakab István, Szigligeti, Nagy Ignác színművei mellett még a leggyöngébbek is úttörő értékűek. — Azon sem szabad mosolyognunk, hogy Döbrentei titoknak, mint a Várszínház igazgatója, 1833-ban bécsi balettel szerződött, hogy a csödtől megmentse a társulatot. A pestiek ugyanis a jégzajlásra szétszedett hajóhídon már nem mehettek Budára és a kevés itteni magyarság ritkán töltötte meg a Várszínház nézőterét...

A pesti új színház igazgatását Bajza József vállalta 2 éven át, csak egyes színésznők intrikáira mondott le — de az anyagi gond egészen a megyére hárult. A 31 színész és 24 kórista, 28 zenész, kb. 30 műszaki személyzet elképzelhetően sok gondot okozott a vezetőségnek. Ezek miatt kellett a színházat állami kezelésbe venni; az 1840. évi 44. tc. óta viseli a Nemzeti Színház nevet. Viszontagságos évei során egyszer félig le is égett, majd Szkalniczky akad. tag tervei szerint újjáépítették; díszes homlokzattal, hatalmas korintusi oszloposarnokkal látták el, s 1913-ig (midőn fölösleges gyorsasággal lebontották) ebben a formában állott. A színház *akadémiai páholyát* fenntartották a bíráló bizottság tagjainak, s az Akadémia továbbra is fokozottabban törődött új darabok jutalmazásával, pályadíjak kitűzésével, különösen 1855 után, midőn Teleki József elnök nagyobb alapítványt tett a legjobb színművek évenkénti 100-aranyos jutalmazására. Példáját mások is követték, így 1859-ben Karátszoni Guidó a legjobb vígjátékra, Lóvay Henrik (1878) egy-egy drámatörténeti kötetre tett évi 100—100 arany pályadíjjával, a Farkas és Raskó családok színművekre, Péczely József (1880) és Kóczán Ferenc (1887) történeti drámákra tett nagyszemű alapítványokkal.¹⁵ Utoljára a Voinich család adományozott nagy összegeket az előadott legjobb darabok kitüntetésére.

1862—65-ben, az akadémiai palota előtti tér rendezésekor került újból szóba a főváros tanácsában a Lánchíd előtti ún. Széchenyi-féle *színházi telek*, amelyet az országgyűlés már 1861-ben a Nemzeti Színháznak adományozott. Végül 1869-ben eladták árverésen, s a főváros vette meg, de úgy, hogy az összeg feleiből bérház épüljön a színház mellé, az akkori Kerepesi út (mai Rákóczi út) sarkára. A vételár másik feleiből telket vettek a dalszínház részére, a Hermina téren és nemsokára meg is kezdték világhírű Operaházunk építkezéseit.¹⁶

GERGELY PÁL

¹³ RÉDEY TIVADAR: *A Nemzeti Színház története*. 1937, Bpest, 82. és köv. lapjain.

¹⁴ Orsz. Széchenyi-Könyvtár Kézirattára: Fol. Hung. 1348. sz.

¹⁵ Akadémiai Alapszabályok és Ügyrend. 1917., Bpest.

¹⁶ GÁRDONYI ALBERT: *Pest városa és a Nemzeti Színház*. — Városi Szemle: 1929. évf. 49. és köv. lapjain.

The role of the Hungarian Academy in establishing the National Theatre of Pest

by PÁL GERGELY

The study summarizes the development of one of the most important activities of the Hungarian Academy (formerly, in its first decade: the "Hungarian Learned Society"), the "cultivation of the Hungarian language", which has been its main task from its very start in 1831, with special view to promoting the Hungarian-speaking theatre.

There were, however, attempts made from 1791 to perform Hungarian-speaking plays and dramas and to put foreign dramas into Hungarian (e.g. of special significance was the translation of Shakespeare's *Hamlet* by Ferenc Kazinczy). Performances of the first Hungarian theatres, especially those in Buda, Kassa, and Kolozsvár, were of a pioneer character. It was Count István Széchenyi, the great founder of the Academy, who did his best to keep up an agitation for erecting the first Hungarian permanent theatre in the capital. As a result of his pamphlet on the theatre published in 1831, the Academy set prizes of 100—200 golds every year to reward the best original Hungarian dramatic plays or the best translations of foreign works. (The first grand-prize was awarded to Mihály Vörösmarty for his drama "Vérnász" in 1833.)

Competition was conducted for treatises dealing with the problems of establishing the first Hungarian permanent theatre to be built in the capital as well as with the various theoretical and practical aspects of equipping the stage, and with problems of general character concerning the Hungarian theatres and schools of dramatic art.

András Fáy, the author of the first Hungarian novel of manners (the "Bélteki Ház"), won the prize of 30 golds of a secret competition for the theoretical elaboration of a project of building a theatre. At the same time, Fáy returned the whole sum for the benefit of the theatre to be built. Fáy was on friendly terms with Széchenyi, and in accordance with Széchenyi's favourite idea, he also wanted to have the theatre built on the Danube embankment, in front of the Lánchíd (Chain Bridge) constructed somewhat later. However, motivated by vanity that the construction of the new theatre would be attributed to their own initiative, the noblemen of the County Pest achieved the Government's building permit in 1836 for a groundplot situated at the corner of the present-day Rákóczi út and Muzeum körút. Prince Grassalkovich gave this groundplot of some 900 square-fathoms as a gift for this purpose which was, at that time, situated beyond the medieval city wall, facing the Hatvani Kapu (Hatvani Gate), in the vicinity of a rubbish-shoot and a timber-yard.

Széchenyi had been scolding this "rubbish-shoot" in several private letters, but finally he recognized that the real purpose of giving the Hungarian nation a permanent theatre in the capital is more important than his favourite idea, and stopped public arguing against the County's noblemen, instead he gave remarkable financial aids to the theatre even from Döbling where he was treated during the fifties in the neurological clinic.

The theatre was opened in August 1837, but soon burnt down, and the restoration required nationwide donations again.

The cause of the theatre was a steady item in the agenda of the sessions of the Academy. Special emphasis was laid on writing new dramatic plays and translating dramas of high literary value. In 1833 the Academy set up its "Standing Committee on the Theatre" the members of which were elected from the best writers, literary and theatrical experts of the reform-era (covering the years 1830—1840). Among the members of the Committee there were: *Mihály Vörösmarty*, the poet of the *Szózat* (a poem regarded as the second Hungarian national anthem) and of a number of other lyric, epic, and dramatic works, *András Fáy*, novelist and economist, *Gábor Döbrentei*, the secretary of the Academy

linguist, philologist, *József Bajza*, critic, editor of the almanac AURORA, *Gábor Mátrai* (*Rothkrepp*), secretary of the National School of Music, musical critic and aesthete, *János Garai*, the author of the *Háry János*, *József Gaál*, and *Pál Csató* writers. The Reading Committee held its sessions rather frequently, in the beginning two or three times a week, later bi-monthly in the offices of the building rent by the Academy at that time (1st and 2nd floor of a house: *Petőfi Sándor Street 3*, Budapest V. other than the present building of the Academy).

Among the members of the Committee, apart from the names mentioned above, we also find the name of *Ferenc Kölcsey*, the poet, author of the Hungarian national anthem. The Committee read and criticized 77 dramatic plays in the first year of its work. Several of its members did not accept the modest fee for their work, instead they offered it as a contribution to the prizes to be given to authors of dramatic works and translations which were hoped to be produced in a steadily increasing number. They made choice for the best plays to be printed or awarded by secret ballot. The Committee held so much as 15—20 sessions a year. A large quantity of their minutes of meeting have turned up recently, and their evaluation is going on. Among the signers of the minutes of meeting, in addition to the names of writers and poets, we found the name of a number of such outstanding actors, who had been invited to the sessions, as *Márton Lendray*, *Zsigmond Szentpétery*, *Gábor Egressy* and *Károly Megyeri*.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEÉMIA KÖNYVTÁRÁNAK KÖZLEMÉNYEI

1. Haraszthy Gyula: *A 130 éves Akadémiai Könyvtár*. Bp. 1956.
2. Berlász Jenő—Szakmáryné Németh Mária: *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának múltja és jelene*. Bp. 1956.
3. Csapodi Csaba: *A legrégebb magyar könyvtár belső rendje*. Bp. 1957.
4. Berlász Jenő: *Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának átalakulása*. Bp. 1957.
5. Haraszthy Gyula: *Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a magyar könyvtárügy időszerei kérdései*. Bp. 1958.
6. Gergely Pál: *Arany János és az Akadémia Könyvtára*. Bp. 1958.
7. Moravek Endre: *Die neuen ungarischen Bibliotheksnormen*. Wien. 1957.
8. Szakmáryné Németh Mária: *Az Akadémiai Könyvtár, mint a Magyar Tudományos Akadémia célkitűzéseinek könyvtári támogatója*. Bp. 1958.
9. Gergely Pál: *Az Akadémia levéltára a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kézirattárában*. Bp. 1958.
10. Csapodi Csaba: *Könyvkonzerválás és restaurálás a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1958.
11. Moravek Endre: *Kiadványtípusok a katalogizálás szempontjából*. Bp. 1958.
12. Szakmáryné Németh Mária: *A központi folyóiratcímjegyzék kérdései*. Bp. 1959.
13. Csaba Csapodi: *L'avenir des périodiques scientifiques*. La Haye 1958.
14. F. Csanak Dóra: *Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig*. Bp. 1959.
15. Moravek Endre—Weger Imre: *Magyar könyvészeti kifejezések kis orosz szótára*. Bp. 1959.
16. Csaba Csapodi: *Der geographische Begriff im Katalogsystem der Bibliothek*. Wien 1959.
17. Csapodi Csaba: *A proveniencia elre a könyvtárban*. Bp. 1959.
18. Rásonyi László: *Stein Aurél és hagyatéka*. Bp. 1960.
19. Sáfrán Györgyi: *Arany János és Rozsány Erzsébet*. Bp. 1960.
20. Rózsa György: *A magyar társadalomtudományok az UNESCO kiadványaiban. — Les sciences sociales hongroises dans les publications de l'UNESCO*. Bp. 1960.
21. Gergely Pál: *Pápai Párizs-album a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1961.
22. Gergely Pál: *Bartók Béla ismeretlen levelei a Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1961.
23. Sarlóska Vince Ernő: *Bolyai János házassága a köztudatban és a dokumentumok*. Bp. 1961.
24. Csapodi Csaba: *Mikor pusztult el Mátyás király könyvtára?* Bp. 1961.
25. Moravek Endre—Weger Imre: *Abbreriatuæ Cyrillicæ*. Bp. 1961.
26. Rásonyi László: *A magyar keletkutatás orosz kapcsolatai*. Bp. 1962.

27. Tőkés László: *Az Akadémiai Könyvtár mikrokönyvgyűjteménye és fotolaboratóriuma*. Bp. 1962.
28. Fráter Jánosné: „Nemzeti részvét emelle”. Bp. 1962.
29. Büky Béla: *Székely Bertalan hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1962.
30. Moravek Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 2. Instituta scientifica*. Bp. 1962.
31. Méreiné Juhász Margit: *Mikszáth Kálmán szellemi és tárgyi hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémián és tájmúzeumainkban*. Bp. 1963.
32. Rózsa György: *The documentation of science organization as an emerging new branch of scientific information*. Bp. 1962.
33. Gergely Pál—Molnár Zoltán: *Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány repertórium. 1840—1960*. Bp. 1962.
34. Csapodi Csaba: *Mikor szűnt meg Mátyás király könyrfestő műhelye?* Bp. 1963.
35. Tőkés László: *A mikrokártya és a kutató*. Bp. 1963.
36. Büky Béla—Csengeryné Nagy Zsuzsa: *Székely Bertalan illusztrációi egy tervezett Petőfi-életrajzhoz*. Bp. 1963.
37. Gergely Pál: *Az Akadémia szerepe a Nemzeti Színház létrehozásában*. Bp. 1963.

